

MƏMMƏDLİ SEZƏR NIZAMI
Bakı Slavyan Universiteti
E-mail: Sezarbaku@gmail.com

BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN SOVET DÖVRÜ YARADICILIĞINDA FÜZULİYƏ MÜNASİBƏT

Açar sözlər: Bəxtiyar Vahabzadə, Füzuli, təsəvvüf, sufizm

Key words: Bakhtiyar Vahabzadeh, Fuzuli, tasavvuf, sufism

Ключевые слова: Бахтияр Вахабазде, Физули, суфизм

Özünün çoxcəhətli yaradıcılığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatının sütunlarından olan Bəxtiyar Vahabzadə üçün Füzuli fenomeni təkcə dahi klassik deyil, eyni zamanda onun fəvqəlmaddi sənət aləminin əsas mənəvi bazası, dünyayabaxış, həyatıozma fəaliyyətinin mayasıdır. Təbii ki, bu təsadüf deyil, Füzulinin zaman hədudlarını, maddi aləm sferasını şiddətlə dəlib keçən qəlbdən-qəlbə, candan-cana yol tapan naləsi vətən ruhlu şairimizi də ağışuna almış, onun düşüncəsini eşq üfqlərinə yüksəltmişdir. Ədəbiyyatımızda Füzuli həttə mənəvi kult statusu daşımış və sənətkarlar üçün yaradıcılıq yolunda çıraqlı olmuşdur. Bu haqda Cəfər Cabbarlı “Mirzə Fətəli Axundzadə haqqında” məqaləsində yazır: “Füzulinin bir qəzəli yüzlərlə şairlər üçün ilham mənbəyi olur, şairlər öz şeirlərini ona bənzətməyə çalışırdılar. “Füzuliyənə” qəzəllər yazmaq şairlərin ideali olmuşdur.” (1, s.238) Cəfər Cabbarlının söhbət açdığı bu “Füzuliyənəlik” təkcə nəzəri yöndən yox, düşüncə üslubu, yaşam tərzini arealında da özünü göstərirdi. Bəxtiyar Vahabzadənin isə sözügedən anlayış birbaşa qəlbinə və idrakına hopmuşdur. O, Füzuli vasitəsi ilə eşq bulağının suyundan dadmış, bu müqəddəs suyun şirinliyi ilə söz bağçasını suvarmışdır. Məhz buna görə nəhəng şairin sözündən dahi klassikimizin eşqinin ətri, misralarından naləsi duyulur. Cəlil Məmmədquluzadə “Molla Nəsrəddin” jurnalının 1925-ci il 23 may tarixli sayında yazır: “Rəhmətlik Füzuli “Molla Nəsrəddin”in birinci nömrəsindən başlayıb bu günə qədər məcmuəmizdə iştirak etmiş və şeirlər yazmışdır.” (5, s.246) Füzulinin böyüklüyü bu miqyasda təsirə malik olmaq, nəinki özündən sonra məktəb formalaşdırmaq həttə bu fani dünyadan köç etdikdən sonra belə insanların düşüncəsinə və zehniyyətinə istiqamət vermək, yaradıcılığa əqidə möhürü vurmaq ənənəsini beyinlərdə sabitləməkdirsə Bəxtiyarın böyüklüyü özünü bu böyüklükdə yüksəltməsidir, yəni kamilləşmək üçün qəlbinin Füzuliyə meyil etməsidir. Yaşadığı mühitin sənətkarlara, mənəviyyat adamlarına tətbiq etdiyi “dəyərlərə özgələşdirmə” strategiyasını və ədəbi-mədəni blokadanı yarıb Füzuli, Nəsimi və digər şəxsiyyətlərimizlə ruhi-mənəvi rabitəyə girməsi onun düşüncəsinə və bunun fonunda yaradıcılığına fəvqəlbəşəri mahiyyət gətirmişdir. Bəxtiyarın sənətində bu fikir bahadırına dərin hörmət yaradıcılığının böyük qisminə təzahür edir. Hələ 1956-cı ildə qələmə aldığı “Füzuliyə” şeirində ustada belə qiymət verir:

Yerin-göyün dərdi ilə

Bağrın qubar bağlamışdır.

Sənin böyük məhəbbətin

Əsrlərlə ağlamışdır... (6, s.165)

Şair bu bəndlə Füzulinin fəvqəlbəşər spesifikasiyini və ona bu xüsusiyyəti bəxş edən məhəbbətin ölməzliyini ifadə edib. Məhz bu məhəbbət həm Füzulinin, həm də Bəxtiyarın bağrını yerin-göyün dərdinə vətən etmişdir. Bu "dərd" in məskən saldığı qəlb artıq dünyəvi səviyyədən qat-qat artıq böyük missiya daşıyır. Bu məhəbbət uğrunda tökülən hər göz yaşı məqsəd olan ucalığa doğru bir addımdır. Sözügedən alilik dərəcəsinə yüksələn şəxsin ruhu mənəvi sferada dolaşır, onun neməti ilə qidalanır. Təbii ki, bu proses düşünüldüyü qədər asan başa gəlmir. Dahi ustadlarımız hazırda durduqları zirvəyə yüksəlmək üçün elə bir zirvəlik izzət dolu yol qət ediblər. Bu bölümdəki məqsədimiz Bəxtiyar Vahabzadənin mənəvi təkamülü işığında həmin yüksəlişə ekskurs etmək və bununla onun təsəvvüfi görüşlərini Füzuli yaradıcılığı fonunda tədqiqatə cəlb etməkdir. İstənilən sənətkarın yaradıcılığına münasibətdə obyektiv nəticələr əldə etmək üçün onun əsərlərini yazıb-yaratdığı dövrün ictimai-siyasi konjunkturunu nəzərə alaraq təhlil etmək lazımdır. Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında klassik irsə, Füzuli yaradıcılığına hər zaman böyük hörmət, rəğbət və sevgi olsa da, onun ifadəsində və məzmununda dövrə uyğun fərqlər də müşahidə olunur və bu, ilk baxışda ziddiyyətli görünür. Müəyyən ideoloji təsirlər həmin ziddiyyətin əsasında duran amillərdəndir. Həmin təsir ümumən humanitar fikirdə, həm ədəbiyyatşünaslığımızda, həm də yazıçıların yaradıcılığında hiss olunmaqdadır. Bu özünü xüsusən sovet dövrü araşdırmalarında və bədii sənət nümunələrində aydın şəkildə büruzə verir. Sözsüz ki, ideoloji aspektdən dəyərləndirilmə nəticəsində meydana gələn qənaətlər ədəbi-nəzəri fikirdə zaman-zaman özünə yer etmiş, arqumental əsasla söykənməyən fikirlərə zəmin yaratmışdır. Təsəvvüf yalnız dünyəvi-maddi ağılla izah olunması qeyri-real hesab edilən mürəkkəb bir sistem olmasından əlavə xüsusi bir ruh halı, yaşam biçimi mahiyyəti daşdığı üçün onu tək tərəfli formada şərh etməyə çalışmaq yanlış nəticələrə səbəbiyyət verir. Təsəvvüfün özünəməxsus anlayışlar sistemi var. Məsələn: Sufilərə görə bilgi iki cürdür: zahir və batin bilgisi. (2, s.18) Təsəvvüf əhlinin bilgi dəyərkən nəzərdə tutduğu anlayışla günümüzdəki bilgi sözünün çatdırdığı ilkin leksik mənə da bir-birindən əsaslı surətdə fərqlənir. Bu və buna bənzər digər fərqlənmələr nəzdində Bəxtiyar Vahabzadənin Füzulinin yaradıcılığına olan münasibətini dəlillərə dayanan mülahizələr əsasında tədqiq edirik. İlk növbədə onu qeyd etmək zəruridir ki, yuxarıda sadələdiyim və xüsusən sovet dönəmində təsəvvüf haqqında, daha da konkretləşdirsək Füzuli yaradıcılığına hansı prizmadan yanaşma ilə bağlı məsələlər Bəxtiyar Vahabzadəni də maraqlandırmışdır. Yaradıcılığında Füzuli sənətinə vurğunluğunu gizlətməyən şairin bu problemə biganə qalması təəccüb doğurardı. Lakin bu da diqqətçəkən məqamdır ki, ustad Bəxtiyarın təsəvvüflə bağlı düşüncələri, qənaətlərində də müəyyən ziddiyyətlər açıq şəkildə müşahidə olunur. Xüsusən yaradıcılığının sovet mərhələsində təsəvvüfi görüşlərində çatışmazlıqlar görünür. Sufizmin qavranılması olduqca çətin bir anlayış olduğu çoxlarına məlumdur, digər tərəfdən şairin yaşadığı dövrdə təsəvvüflə bağlı

formalaşdırılan ümumi rəyin, mənbələrin süni maneələrə görə yetərli əlçatanlıqda olmaması kimi amillərin də bu çatışmazlıqların əsasında durduğunu düşünürəm. Bəxtiyar Vahabzadənin xüsusən 50-ci illərin ikinci yarısı və 70-ci illərdə qələmə aldığı məqalələr və şeirləri sözügedən problemin hərtərəfli tədqiqi üçün uyğun mənbələrdir. Məsələn, 1958-ci ildə yazdığı “Qəlb şairi” məqaləsində Füzuli sənətinə verdiyi yüksək qiyməti belə ifadə edir: “Təbiətə hər baxanda onda əvvəl görmədiyimiz gözəllikləri tapdığımız kimi Füzuli şeirini də hər oxuyanda onda yeni hisslər, yeni duyğular tapır və bu böyük sənətdən doya bilmirik” (7, s.24) Göstərdiyimiz istinad söz ustadımızın dahi Füzuliyə böyük rəğbətini ifadə etməklə qalmır, eyni zamanda müəyyən qədər “sığorta” mahiyyəti daşıyır. Həqiqətən də Füzuli poeziyası birdəfəyə həzm olunan türdən deyil. Füzuli yaradıcılığında dərin mətləbləri ifadə etmək üçün müxtəlif elmlərə necə bələd olubsa, oxucu da mənbəyi dərinlərdən gələn həmin çeşmədən su içmək üçün dərinlərə enməli, enə bilmək üçün də müəyyən hazırlıq səviyyəsinə malik olmalıdır. Məhəbbətin Füzuli şeirinin özəyi olması demək olar ki, ədəbi camiədə öz təsdiqini tapmış faktır. Məhəbbət Füzuli şeirində danılmaz anlayışdır. Füzulinin eşqi şairin təkcə ədəbi dünyasının yox, həm də kimliyinin, yaşamının oxucular üçün bələdçisidir. Məsələ bu məhəbbətin necə qavranılması, hansı prizmadan şərh olunmasıdır. Bu özlüyündə ədəbiyyatımızda ayrıca problem təşkil etməkdədir. Həmid Araslı, Bəkir Çobanzadə, Məmməd Cəfər Cəfərov, Mirzəağa Quluzadə, Mehmet Fuat Köprülü, İsmayıl Hikmət və s. araşdırmaçılar problemin mahiyyətinə varmaq və nəticədə onu həll etmək istəmişlər. Bəxtiyar Vahabzadə də öz növbəsində atasın Füzuli vurğunu olaraq bu məsələ ilə bağlı yanaşmalarını dəfələrlə ortaya qoymuşdur. Şair “Qəlb şairi” sərəlvhəli yazısında Füzuli məhəbbətinin sufi təbiətini, eyni zamanda İlahiliyini inkar edir. Şeirin İlahi mahiyyət ilə platonik fəlsəfi yanaşmanı eyni müstəvidə dəyərləndirir. Hətta bu cərgəyə mistisizmi belə aid edir. (Bax: 7, s.26) Qeyd olunan anlayışlar ilkin baxışdan bəzi xüsuslarda oxşarlıq ehtiva edən özəlliklərə sahib olsa da hərəsinin dünyaya müxtəlif baxış pəncərələri var. İstər mistisizm, istərsə də platonizm özlüyündə müəyyən konsepsiyalara əsaslanan fəlsəfi xarakterə daha yaxın anlayışlardır. Bu baxımdan sözügedən anlayışların hər zaman birgə ifadə olunması yanlış nəticələr doğura bilər. Bəxtiyar Vahabzadə hesab edir ki, Füzuli şeirinin sufizm kontekstindən dəyərləndirilməsinin əsas səbəblərindən biri onun obrazlı, poetik dilidir. Fikrimcə obrazlı dilə sahib olmaq, poetik arsenalın əzəməti Füzulini digərləndirən ayıran, onu nazimi-ustad edən özəlliyidir. Lakin söz bahadırına əsas fəvqəlmaddi güc qatan, şeiriyyətini zirvəyə çıxaran ilahi mahiyyətdir. Doğrudur, Füzuli şeirdə elmə, obrazlılığa önəm verirdi. Bunu məhşur beyti də təsdiq edir:

Elmsiz şeir əsası yox divar olur

Və əsassız şeir qayətdə bətibar olur (1, s.29)

Bu beytdəki elm sözü ilk baxışda şeir texnikası, obrazlılıq, poetika anlamında düşünülə bilər. Təbii ki, buna etirazım yoxdur. Lakin 16-cı əsrdə elm anlayışının özündə hansı mətləbləri birləşdirməsinə də diqqət yetirmək lazımdır. Fikrimcə Füzuli elm dedikdə dini və dünüvi elmlərin vəhdətini də şeirdə təzahür etdirməyi qarşıya məqsəd qoyub. Həmin vəhdətdəki əsas komponent məhz din idi. Çünki orta əsrlər

divan ədəbiyyatının əsas tələbləri bunu gərəkdirirdi. “Bu dövrün yaradıcılarının hər birində dominant cəhət İslam inancları, ona uyğunlaşdırılmış baxışlar sistemi və Quran normalarıdır” (4, s.33) Divan ədəbiyyatının Füzuli yaşadığı dövrün aparıcı istiqaməti olduğunu nəzərə alsaq fikrimiz bir daha təsdiqlənmiş olar. Bəxtiyar Füzulinin şeirlərini ümumi planda belə qiymətləndirir: “Bu şeirləri həyatla əlaqəsi olmayan, mücərrəd ideyaların ifadəsi kimi anlamaq düz olmaz.” (7, s.26) Fikrimə əsasən, Bəxtiyar Vahabzadənin bu münasibəti subyektiv status daşısa da özündə həqiqəti də cəm edir. Həqiqətən də Füzuli şeirini həyatdan kənar təsəvvür etmək doğru olmazdı. Amma həyatdan kənarlıq deyəndə şair nəyi nəzərdə tutur? Əslində şair düşünür ki, təsəvvüf quru zöhdə söykənir, təsəvvüf əhli tərki-dünyalığa meyli etmiş, əlini-ətəyini dünyadan çəkmiş, ömrünü mücərrəd ideallara həsr edən firqədir. Lakin nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, təsəvvüf əhlinin daxilində də quru zahidliyi daha doğrusu zahirpərəstliyi tənqid edənlər az olmamışdır. Elə Füzuli özü buna ən səciyyəvi nümunədir:

Zahidi-xudbin nə bilsin zövqini eşq əhlinin,
Bir əcəb meydır məhəbbət kim, içən huşyar olur. (3, s.117)

Digər bir nümunə:

Məhəbbət ləzzətindən bixəbərdir zahidi-qafil,
Füzuli, eşq zövqün, zövqi-eşqi var olandan sor.(3, s 135)

Bəxtiyar Vahabzadənin, rəyimcə, bu xüsusda ən radikal fikri aşağıdakı beyti şərh edərək Füzuli yaradıcılığında ilahi qüvvə və yer gözəli “mübarizəsi”ni meydana çıxarması və beləliklə Füzulinin üstünlüyü ikinci yə verməsi iddiası ilə çıxış etməsidir:

Büti-növrəsim nəməzə şəbü ruz rağib olmuş,
Bu nə dindir, Allah-Allah, bütə səcdə vacib olmuş. (Bax: 7, s.27)

Nümunədə əslində ilahi qüvvə ilə Bəxtiyarın “yer gözəli” adlandırdığı obraz heç də mübarizədə deyil. Bu mümkün də deyil. Fikrimcə, beyti bu cür izah etsək daha doğru nəticə hasil olar: Bütləşdiriyim cavan namaza rəğbət bəsləmiş, gecə-gündüz namaz qılır. Bu necə əzəmətli dindir ki, bütün özünə belə səcdə vacib olmuşdur?! Həmin büt, yəni nəzərimdə uca olan gənc də Aləmlərin Rəbbinə səcdə edir. Ola bilsin ki, Bəxtiyar Vahabzadə ikinci beyti bütün səcdə etməsinin yox, bütə səcdə edilməsinin vacib olması kimi düşünmüşdür. Birinci şərh rəhbər tutanda beyti ilahi mahiyyətdən kənar təsəvvür etmək olmur. Təbii ki, Füzuli şeiri çoxqatlı xarakterinə görə dəryadır. Lakin birinci məna fikrimcə daha məqsədəuyğundur. Divan ədəbiyyatında mənaların kodlaşdırılması, şeir üçün gizlilik və dərinlik əsas tələblərdən idi. Bu ədəbiyyatın oxucusu da hazırlıqlı olmalı idi. Təbii ki, sözügedən ədəbiyyata günümüzdəki şeir prinsipləri ilə yanaşsaq, dolaşığa düşərik. Sanki, orta əsr şairləri qəsdən şeirlərini belə mürəkkəbləşdiriblər. Bunun xüsusi bir səbəbi var idi: “Şair hər şeydən əvvəl yazdığı əsərin sadə bir şey deyil, Allahın izni ilə onun xəzinələrindən gələn hikmətlər olduğunu düşünürdü” (4, s.33) Bu baxımdan orta əsrlər və yeni dövrün yaradıcılıq prinsiplərini nəzərə almadan dilemmalar qurmaq xüsusən Füzuli şeiriyyəti haqqında düzgün fikrə gəlməyə mane olar və necə ki olub. Nəticədə onu qeyd etməliyik ki, insan, ələlxüsus gözəl sözünün qarşısına

“Yer”in artırılması və ona təyin statusunun verilməsi əsasən bizə 18-ci əsr dünyəvi gözəllik lirikasının öncül siması M.P.Vaqif yaradıcılığının təhlilində rast gəlir. Elə divan ədəbiyyatına, həm də təsəvvüf ədəbiyyatının təhlilinə bir düyün də bu zaman vurulur. Vaqifin gözələ münasibəti və gözəllik anlayışı dövrünün estetik tələblərinə əsasən Füzuli zamanına görə fərqlənirdi. Vaqif öz şeirlərində əsasən dünyəvi gözəli mərkəzə gətirirdi, həmin gözəllərin missiyası da divan ədəbiyyatının gözəli ilə müqayisədə məhdud və maddi xarakterli idi. Qeyd etdiyim arqumentlərin fonunda belə qənaətə gəlirəm ki, Füzuli yaradıcılığının ilahi özülünü inkar etmək doğru deyil. Füzulinin məqsədi insanı Yaradandan uzaqlaşdıran bütün nəfsani xislətlərdən arınaraq Haqq dərgahına pak halda getməkdir. Bu yolda nəfs insanın ən böyük düşmənidir, vüsal üçün candan nəfs əlamətlərini üzmək lazımdır:

Yar vəslin istəyən kəsmək gərək candan təmə’,
Hər kişi kim vəsli-yar istər, kəsin ondan təmə’. (3, s.172)

Təhlil etdiyimiz fikirlərin şairin təsəvvüf, irfanla ilkin tanışlığı illərində irəli sürdüyü fikirlər olduğunu, bununla bağlı həmin illərdəki araşdırmaların ziddiyyətlərini nəzərə alaraq sözügedən yanaşmaların təkamül yolunu Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığının son akkordlarına qədər izləmək bizə daha doğru nəticəyə varmağa kömək edəcəkdir. Çünki ustad Bəxtiyarın təsəvvüfə baxış tərzini dəyişən tarixi-ictimai şərait, yenilənən araşdırmalar və inkişaf edən yanaşmaları fonunda yaradıcılığının sonrakı mərhələlərində fərqli mahiyyət kəsb etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Cabbarlı, C. Əsərləri: [4 cildə]/C. Cabbarlı.- Bakı: Şərq-Qərb, -c.4.-2004.- 288 səh.
2. Gölpınarlı, A. Tasavvuf Meseleleri Sorular ve Cevaplarla/A.Gölpınarlı. - İstanbul: Kapı Yayınları, -2020.-206 səh.
3. Məhəmməd F. Əsərləri: [6 cildə]/ F.Məhəmməd.- Bakı: Şərq-Qərb, c.1-2005.- 400 səh.
4. Məmməd T. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı/ T.Məmməd.- I hissə.- Bakı: Apastrof, -2010.-162 səh.
5. Molla Nəsrəddin. Satirik jurnal. [10 cildə].- Bakı: Şərq-Qərb, - c.7.- 2018.- 652 səh.
6. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri/[12 cildə]/B.Vahabzadə .- Bakı: ELM, - c.1.-2008.- 612 səh.
7. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri: [12 cildə]/B.Vahabzadə.- Bakı: ELM, -c.10.-2008.- 831 səh.

MƏMMƏDLİ SEZƏR NİZAMI

XÜLASƏ

Azərbaycan ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən olan Bəxtiyar Vahabzadənin çoxşaxəli yaradıcılığı bir çox tədqiqatçılar tərəfindən araşdırılmış, şairin bədii irsi müxtəlif istiqamətlərdən tədqiq edilmişdir. Lakin dahi söz ustadımızın yaradıcılığında ən əhəmiyyətli yerə malik cəhətlərdən biri - Füzuliyə təsəvvüfi baxımdan münasibəti və ümumən sufizmə, təsəvvüfə yanaşması hələ də öz tədqiqini

gözləyən aktual problemlərdəndir. Bu məqalədəki məqsədimiz Bəxtiyarın xüsusən sovet dövrü yaradıcılığında Füzuli irsinə hansı aspektlərdən yanaşması və bu yanaşmaların hansı arqumentlərə əsaslandığını müəyyən etməkdir. Xüsusilə 50-70-ci illər dönəmində yazdığı məqalələrdən aydın olur ki, Bəxtiyar Vahabzadə Füzuli şeiriyyətinin ilahi xarakterini inkar edir. Füzuli irsinin fəvqəltəbiiyi qarşısında yüksək ehtiramını bildirən şair bu spesifikliyi dahi klassikimizin obrazlı, poetik üslubu ilə izah edir. Məqaləmizdə bu və bu tipli arqumentlərin Füzuli yaradıcılığının xalis dərk üçün yetərli olmadığını faktlarla sübut edirik. Hesab edirik ki, Füzulinin maddi dünya hədəflərini dəlib keçən irsinin doğru qiymətləndirilməsi üçün şairin yaşadığı mühit, dövrün ədəbi prinsipləri nəzərə alınmalıdır. Eyni zamanda sovet dövrü və müstəqillik dönəmində Füzuli yaradıcılığının təməlinə duran dəyərlərə münasibət kəskin fərqləndiyi üçün Bəxtiyar Vahabzadənin də sözügedən problemə yanaşmasının bu iki zaman kəsiyində təkamül yolunu izləməyi vacib hesab edirik. Sözügedən dövrlər ustad Bəxtiyarın yaradıcılığında xüsusilə fərqli xarakterlə təzahür edir. Bu səbəbdən də bizə ən doğru nəticəni həmin dövrləri müqayisəli təhlilə cəlb etməyin verəcəyinə inanırıq.

**МАМЕДЛИ ЦЕЗАР НИЗАМИ
ВЗГЛЯД БАХТИЯРА ВАГАБЗАДЕ НА ФИЗУЛИ В ТВОРЧЕСТВЕ
СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА**

Резюме

Многогранное творчество Бахтияра Вахабзаде, одного из самых ярких представителей азербайджанской литературы, было исследовано многими исследователями, художественное наследие поэта изучалось с разных направлений. Но одним из аспектов, который занимает самое важное место в творчестве нашего гениального мастера слова, является его суфийский подход к Физули и отношение к самому суфизму в целом. Наша цель в этой статье – определить, с каких сторон Бахтияр подходил к Физулинскому наследию, особенно в творчестве советского периода, и на каких аргументах основывались эти подходы. Особенно из его статей, написанных в период 50-70-х годов, ясно, что Бахтияр Вагабзаде отрицает божественный характер поэзии Физули, поэт, выражая свое высокое уважение к сверхъестественному наследию Физули, объясняет эту специфику образным, поэтическим стилем нашего гениального классика. В нашей статье мы доказываем фактами, что этих и подобных доводов недостаточно для чистого понимания творчества Физули. Мы считаем, что для правильной оценки наследия Физули за пределами материального мира необходимо учитывать среду, в которой жил поэт, литературные принципы того времени. В то же время, поскольку отношение к ценностям, лежащим в основе творчества Физули в советский период и период независимости, резко различается, мы считаем важным проследить эволюционный путь подхода Бахтияра Вахабзаде к рассматриваемой проблеме в течение этих двух временных отрезков.

Mammadli Sezar Nizami

**ATTITUDE TO FUZULI IN THE SOVIET CREATIVITY OF
BAKHTIYAR VAHABZADE**

Summary

The multifaceted creativity of Bakhtiyar Vahabzadeh, one of the most prominent representatives of Azerbaijani literature, has been studied by many researchers, the poet's artistic heritage has been studied from different directions. However, one of the aspects that has the most important place in the work of our genius master of words - Fuzuli's attitude to Sufism and Sufism as a whole is one of the pressing problems that are still waiting to be investigated. Our goal in this article is to determine from what aspects Bakhtiyar approached the Fuzuli heritage, especially in Soviet creativity, and what arguments these approaches were based on. In particular, from the articles written in the period of 50-70, it is clear that Bakhtiyar Vahabzade denies the divine nature of Fuzuli poetry, and the poet, who expressed his high esteem in front of the Supernatural of Fuzuli's heritage, described this specificity in the figurative sense of our genius classic, he explains with his poetic style. In our article, we prove with facts that these and such arguments are not enough for the pure understanding of Fuzuli's creativity. We believe that the environment in which the poet lived and the literary principles of the time should be taken into account for the correct assessment of Fuzuli's legacy, which went beyond the boundaries of the material world. At the same time, we consider it important to trace the evolutionary path of Bakhtiyar Vahabzade's approach to the problem in these two periods, since the approach to Fuzuli's legacy manifested itself from a different aspect in Soviet times and during Independence.

Rəyçi: f.e.d., prof. T.Q. Məmməd